

CUMHURİYETİN
KURULUŞUNDAN 2000
YILINA KADAR TÜRKİYE
EKONOMİSİ

BÖLÜM

2

BÖLÜM 2: CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN 2000 YILINA KADAR TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye, farklı dönemlerde farklı ekonomi modelleri uygulayarak 1923 yılından bu yana önemli atılımlar yapmıştır. Birkaç gösterge bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: Cumhuriyet kurulduğunda nüfus 12,6 milyon, milli gelir, 2006 fiyatlarıyla 8 milyar 366 milyon YTL, dolayısıyla kişi başına milli gelir sadece 663 YTL düzeyindeydi. Yani Türk insanı ortalama günde 1 YTL 80 kuruş gelire geçmek durumundaydı. Dış ticari ilişkiler de bu göstergeler paralelindeydi. Çoğunluğu sanayi ürünlerinden oluşan ithalat 86,9 milyon dolar, tarım ve madencilik ağırlıklı olan ihracat ise 50,8 milyon dolar seviyelerindeydi. Ekonomi temelde tarıma dayalı olduğundan gayri safi milli hasıla içinde tarımın payı %40, sanayiinin payı ise sadece %13'tü. Bundan 83 yıl sonra, 2006 yılı sonunda, Türkiye'nin nüfusu 72 milyon, milli geliri, 2006 fiyatlarıyla 565 milyar YTL, kişi başına milli geliri 7.846 YTL, ithalatı 137 milyar dolar, ihracatı 85 milyar dolar düzeylerine ulaşmıştır. Gayri safi milli hasıla içinde sanayiinin payı %32'ye çıkmış, tarımın payı ise %15'lere gerilemiştir. Kişi başına milli gelir, cumhuriyetin kurulduğundan bu yana yaklaşık 11,8 misli, milli gelir yaklaşık 67 misli, ithalat 1576 misli, ihracat ise 1673 misli artmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, 83 yılda, milli gelir yılda ortalama yüzde 5,2 artmıştır. Zaman zaman yaşanan başarısızlıklara rağmen, Türkiye bugün, dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşmiş bir ekonomiye sahiptir.

2005 yılında, Türkiye nüfus bakımından dünyanın 19'ncü, milli geliri ³⁹ bakımından 20'nci büyük ülkesidir. Türkiye dünya sıralamasında ihracat bakımından 36'ncı, ithalat sıralaması açısından ise 27'nci sırada yer almaktadır.

I. KAPALI EKONOMİ DÖNEMİ

Türkiye dünya üzerindeki eğilimler ve kendi ulusal şartları ve hedefleri çerçevesinde değişik dönemlerde farklı ekonomik modeller uygulamıştır. Bu dönemleri hatırlayacak olursak: ⁴⁰

- * Liberal ulusal ekonomi dönemi: 1923-1933,
- * Devlet önderliğinde kalkınma dönemi: 1933-1950,
- * Liberal ekonomi deneme dönemi: 1950-1960,
- * Planlı ekonomi dönemi: 1960-1980,
- * Küresel ekonomiyle bütünleşme dönemi: 1980 sonrası.

³⁹ Dünya Gerçekleri Kitabı bilgileri. Burada milli gelir satınalma gücü üzerinden hesaplanmaktadır.

⁴⁰ Türk sanayiindeki gelişmelerin güzel bir değerlendirmesi için bakınız: İSO, İstanbul Sanayi Odasının Ellinci Yılında Türk Sanayii, İSO, İstanbul, 2002.

Türkiye'nin yeni yüzyılın eşikindeki durumunu daha iyi değerlendirebilmek için farklı ekonomik modellerin kullanıldığı bu dönemlerin temel özelliklerini ve elde ettiği ana sonuçları kısaca değerlendirmemiz uygun olacaktır.

A. Liberal Milli Ekonomi Dönemi: 1923-1933

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Cumhuriyet, bir ekonomik enkaz üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet kurulduğunda, devlet elinde birkaç fabrika (Defterdar, Basmane Pamuklu Dokuma, Hereke Yünlü Dokuma ve Beykoz ayakkabı fabrikaları) bulunmaktaydı. Demiryolları ve pek çok alt yapı tesisi yabancıların mülkiyetinde ve onların ihtiyaçlarına göre konumlandırılmıştı.

1923-1933 döneminde, bir taraftan, devlet elindeki fabrikaları işletmek, özel sektöre kredi açmak ve özel sektörle birlikte yeni fabrikalar kurmak için **Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası** kurulmuş, bir taraftan da "milli ekonominin" ihtiyacına cevap verecek alt yapının geliştirilmesine çaba gösterilmiştir. Bu alt yapı hamlesinde, "ülkenin dört bir yanının demiryollarıyla örülmesi" çabası çok önemlidir. Bu çaba bir ulusal kalkınma şevki haline dönüştürülmüştür. Ayrıca, bu dönemde (15 Haziran 1927'de) kabul edilen Sanayi Teşvik Kanunu ile özel sektör, sanayi yatırımları yapmaya özendirilmiş, müteşebbislere 10 hektara kadar bedelsiz arsa tahsis edilmiş, altyapı yatırımlarında kolaylık sağlanmış ve vergi, harç ve rüsum muafiyetleri getirilmiştir. 1927-1932 yılları arasında sanayi işçileri sayısı 17 binden 62 bine yükselmiştir. Görüleceği gibi, kamu ve özel kesim dayanışması altında kısa bir sürede önemli fakat günün heyecanı altında yetersiz kabul edilen bir hamle gerçekleşmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu bu dönemde yabancı borçlanmaya gitmeden ulusal ekonomimin inşa edilmesine yönelinmiştir. Lozan müzakereleri sırasında Lord Curson, İsmet İnönü'ye, "*Ne istersek reddediyorsunuz. Bunları şimdi cebimize atıyoruz ama siz savaştan çıkmış yoksul bir ülkesiniz. Kalkınmanız için paraya ihtiyacınız olacak. İlerde bunun için bize geldiğinizde tekrar isteklerimizi önünüze koyacağız ve alacağız.*" demiştir. Bu Cumhuriyetin ilk yıllarının ekonomi siyasetini etkilemiştir. Bu durumu en güzel yansıtan bir kaynak 1933 yılında *Ülkü* dergisinde yayınlanan bir makaledir. Ali Süreyya'nın bu makalesinden aşağıda sunduğumuz alıntı ders alınması gereken bir alıntıdır.

"İmparatorluk bugünkü Türk vatanında 65 sene zarfında (1856-1920) yabancı sermayelerle yabancı menfaatler hesabına dar ve geniş 4000 kilometre kadar şimendifer yapabirmiştir. Cumhuriyetin sırf milletin varlığına ve kudretine dayanarak sekiz senede (1924-1932) yaptığı geniş hatların uzunluğu ise 1877 kilometredir.

Bu sürati çok hızlı bulanlar, memleketin şimendifer ihtiyacını karşılarken uzun vadeli harici istikrazlar yapacak yerde bütün yükün bugünkü nesle yüklendiğini

iddia edenler olmuştur. Bu son itirazların en güzel cevabını İsmet Paşa Sivas'ta verdi. ...ecnebi sermayesi de Türk milleti imar ve iktisat politikalarında rüşünü ve kabiliyetini ispat etmedikçe makul ve mutedil şartlarla memlekete gelmeyecektir. Bunu çok iyi bilen Cumhuriyet ricali, Lozan'da devletlere tasdik ettirdiğimiz istiklâl ve beraberlik haklarını yarın malî ve iktisadî darlıklar karşısında para bulmak için birer birer feda edeceğimizi söyleyen Avrupa diplomatlarının sözlerini düşmanlıktan ziyade bir imtihan telâkki etmişlerdir. Bugünkü neslin vazifesi bu imtihanda sonuna kadar muvaffak olmak için, gelecek nesillere içinde emniyetle oturulabilir, refahla yaşanabilir bir vatan bırakmaktır." ⁴¹

Burada birkaç noktayı daha hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Atatürk, ekonomik bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın da olamayacağına olan inancını sık sık dile getirmiştir. İkinci noktamız bu dönemde yaratılan kalkınma şevkinin önemidir. Cumhuriyetin kurulduğu dönemde, yoksulluğa rağmen yaratılan kalkınma şevki önemle üstünde durulması gereken bir şevktir. Yaratılan bu şevk, Cumhuriyetin 10 yıl marşıyla taçlandırılmıştır. Hayret edilecek husus, o günlerden bu günlere, halka şevk aşılacak başka bir marş besteleyememiş olmamızdır. Hala spor karşılaşmalarında sporcuları şevklendirmek için bu marş hep bir ağızdan söylenmektedir.

B. Devlet Önderliğinde Kalkınma Dönemi: 1933-1950

1933-1950 döneminde, Türkiye, devlet öncülüğünde kalkınma modeli uygulamıştır. Uygulanan devletçilik modelinin bazı unsurlarını vurgulamak gerekir. Bu unsurlar, I. Sanayi Planı çerçevesinde, 1933 yılında, Türk sanayiini kurmakla görevlendiren SÜMERBANK'ın kuruluş misyonunda şu şekilde belirtilmiştir: ⁴²

- * Üretim faaliyetleri üzerinde olumsuz etkide bulunan tüm unsurları ortadan kaldırmak,
- * Özel müesseselerin rasyonel çalışma yöntemleri ile ticari bir serbestiyet içinde çalışmak,
- * Sanayileşmeye süreklilik kazandırmak ve
- * Sanayileşme hamlesinin gerektirdiği personeli yetiştirmek.

Bu misyon titizlikle incelenmesi gereken bir misyondur. Cumhuriyet döneminin ekonomik başarısında, rasyonel çalışma yöntemlerinin ve insana yatırımın (personel yetiştirmek) payı çok büyüktür. Ancak bu paydan da önemli olanı, modelin aşıldığı Kuvâyi Milliye ruhu, kalkınma şevki ve yarattığı özgüvendir. Cum-

⁴¹ Ali Süreyya, Demiryolu Siyasetimiz. Ülkü, Şubat 1933.

⁴² Sümerbank modelinin daha geniş bir açıklaması için bakınız: Özer Ertuna, Bir Kalkınma Modeli Olarak Sümerbank, MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim 2003. s 15-19.

huriyet döneminde uygulanan model, başka bir yerden kopya edilen, alıntı bir model değil, cumhuriyeti kuranların geliştirdiği bir modeldir. Model, Atatürk'ün "*Türk öğün, çalış, güven*" yönlendirmesini hayata geçiren bir modeldir. Model, Atatürk'ün, bugün için dahi geçerliliğini koruyan, "*Çalışmadan, öğrenmeden, yorulmadan rahat yaşamının yollarını alışkanlık haline getirmiş milletler; evvela haysiyetlerini, sonra hürriyetlerini ve daha sonra da istikballerini kaybetmeye mahkumdur.*" vizyonu çerçevesinde geliştirilmiştir.

1933-1950 yılları arasında, ikinci dünya savaşına rağmen, Türkiye çok önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmiştir. Bu kalkınma, top yekûn⁴³, ekonomik, sosyal ve kültürel bir kalkınmadır. Bu dönemde, ülkenin ücra köşelerinde kurulan fabrikalar yörelerinin kalkınma tohumları olarak tasarlanmıştır. Bu fabrikaların sosyal, spor, kültür ve sağlık tesisleri mevcuttur. Her bir kurulan fabrika kalkınma hamlesine yeni bir şevk katmıştır. Bu şevki en güzel bir şekilde, yine Atatürk, 2 Şubat, 1938 tarihinde Bursa Merinos Fabrikası'nın açılış töreninde şeref defterine yazdığı cümle ile ifade etmiştir. Atatürk şeref defterine şu ifadeyi yazmıştır: "*SÜMERBANK Merinos Fabrikası, çok kıymetli bir eser olarak milli sevinci arttıracaktır.*"

C. Liberal Ekonomi Deneme Dönemi: 1950-1960

Türkiye 1950 yılına varıldığında, yeni bir model arayışına girmiştir. Seçimleri kazanan Demokrat Parti, liberal ekonomi kuralları uygulamayı vaat etmiş, özellikle ABD kaynaklı kredilerden de yararlanarak, özel sektöre dayalı bir sanayileşme hamlesi başlatmaya çaba göstermiştir. Bütün çabalara rağmen, ihtiyaçlar gereği ekonomide devletin payı büyümeye devam etmiştir. 1950-1960 dönemi, Türkiye'nin piyasa ekonomisi kurallarını uygulamadaki başarısızlığının başlangıç dönemidir. Bu dönemde enflasyon; o zamandan 1994'e kadar devam eden artış trendine girmiş, artan enflasyon altında faizler ve kurlar sabit tutulduğundan ekonomiyi yönlendiren fiyatların arasındaki dengeler tamamen bozulmuştur. Uygulanan sabit faiz ve kur politikası altında, negatif faizler tasarruf ve yatırım dengelerini bozmuş, aşırı değerlenen TL ekonomiyi dış ödemeler darboğazına sokmuştur. Türkiye, "kahve" dahil, ekonominin ihtiyaçlarını ithal edemez duruma düşmüş, dönem bir ekonomik ve siyasi krizle noktalanmıştır. 1960 ekonomik krizi, büyük çapta bir devalüasyon yapılarak (TL'nin değerini yüzde 40 oranında düşürerek) ve faizleri arttırarak (reel faizleri yüzde 3 dolaylarına yükselterek) atlatılmıştır.

D. Planlı Ekonomi Dönemi: 1960-1980

Türkiye piyasa yönlendirmesine dayalı bir ekonomik model uygulamada başarı-

⁴³ Top yekûn, her alanı kapsayan anlamındadır.

sızlık çektikten sonra, 1960 yılında plana dayalı bir model uygulamaya geçmiştir. Uygulanan model katı bir planlı ekonomi modeli değildir. Planlar, uzun vadede bir perspektif altında hazırlanmış, kamu sektörü için "emredici", özel sektör için "özendirici" planlardır. Türkiye bu dönemde önemli bir kalkınma hamlesini sürdürmüştür. Ancak, enflasyonun artma temposu devam ettiği bir ortamda sabit veya basamaklı artan kur ve faiz politikası nedeniyle, reel faizler tekrar negatife dönüşmüş, TL tekrar aşırı değer kazanmıştır. 1970 sonrası, dünya çapında yaşanan iki petrol bunalımı ve Kıbrıs'ta yaşanan sorunlar, Türkiye'nin ekonomik dengelerini korumasını da zorlaştırmıştır. Bu dönem de, 1960 yılında olduğu gibi, ekonomik ve siyasi krizle sonuçlanmıştır. Yine 1960 krizinde olduğu gibi, 1980 krizi de büyük bir devalüasyon ve faizlerin yükseltilmesiyle atlatılmıştır.

1960 - 1980 döneminin önemli bir özelliği bulunmaktadır. Bu dönemde, reel faizler ve TL değeri ters yönde seyir izlediğinden, yani reel faizler düşerken TL değeri kazandığından, ülke sıcak para girişlerine hedef olmamıştır. Bunun tersi, bu dönemde, servetin yurt dışına kaçtığı söylenebilir. Bu dönemde, dış ödemelerde güçlük çekildiğinde Tahtakale'de, altın hareketlerine bağlı olarak oluşan paralel döviz piyasası, sanayiinin hammadde ve ara malı ithalatı ihtiyaçlarının karşılanmasına imkan tanımıştır.

II. 1980-2000 DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

1980 Krizinin atlatılmasında, yalnızca faizlerin yükseltilmesi ve devalüasyon yapılmasıyla yetinilmemiş, çok köklü bir strateji değişikliğine gidilmiştir. Yeni ekonomi stratejisi, serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde dünya ile bütünleşmek olarak tanımlanmıştır. İzlenen strateji bundan önceki bölümde sözünü ettiğimiz, Washington Uzlaşması diye anılan Dünya Bankası ve IMF reçetelerine uygun bir stratejidir. 1980 yılına kadar izlenen yeni ekonomi stratejisi, yüksek faiz, enflasyonun üzerinde kur artışları ve düşük işçi ücretleri stratejisi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde her ne kadar serbest piyasa ortamı yaratılmaya çalışıldıysa da, fiyatların serbest piyasa kuralları çerçevesinde oluşturulamaz. söylenemez.

Bu dönemde, TL'nin değer kaybetmesi, iç talebin kısılması ve yüzde 30'lara varan ihracatta vergi iadesi gibi teşviklerle ihracat hızla arttırılmış, yüksek faizlerle servetin yurt dışına kaçması önlenmiş ve ekonomi büyük ölçüde dış dünya ile bütünleştirilmiştir. 1980 yılına varıldığında, Türkiye'nin döviz darboğazını tamamen atlattığı görünümü hakim olmuştur.

1980-1988 döneminde enflasyonun, bütçe açıkları nedeniyle, yükselme seyrini koruması Hükümetin icraatlarının başarısız yönü olmuştur. Bu dönem ücret artışları da enflasyonun çok altında tutulduğundan reel ücretler hızla düşmüş, enflasyon önemli sosyal patlamalara zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin, 1988 yılına kadar dış ticaret gibi alanlarda başarı sağlamasına karşın, enflasyonu kontrol altına almada başarısız olması, 1988 sonrası enflasyonla mücadeleye öncelik verilmesine neden olmuştur. Bu durum iki açıdan Türkiye ekonomisine büyük zarar vermiştir. ⁴⁴ Birincisi, enflasyonla mücadeleye odaklanılması sonucunda Türkiye'nin uzun vadeli perspektifini kaybetmiş olmasıdır. Esasında, 1990 sonrası Doğu Bloğu'nun çökmesiyle ortaya çıkan ekonomik ortam, Türkiye için pek çok yeni fırsatlar doğurmuştur. Ancak, Türkiye uzun vadeli perspektifini kaybedip, kısa vadeli sorunlarla uğraştığından bu fırsatları yakalayamamıştır. İkincisi, enflasyonla mücadelede yanlış politikalar izlenmiştir. Türkiye, IMF'nin de teşvikiyle, enflasyonla mücadelede talep kısımaya ve kur çıpasına dayanan modeller kullanmıştır. Kur çıpasına dayalı modeller TL'nin aşırı değerlendirilmesine neden olmuş ve Türkiye ekonomisine taşıyamayacağı yükler bindirmiştir. Bir yandan, Türkiye yurda gelen sıcak paraya yüzde 40'lara varan faizler ödemiş, bir yandan da, döviz ucuzlayıp TL pahalılaştığından, ihracat azalmış, ithalat ve dış ticaret açıkları artmıştır. Kısa bir sürede, Türkiye borçlanarak yaptığı ithalatla, ürettiğinden çok fazlasını tüketen bir ülke haline dönüşmüştür. Bu da Türkiye'nin dış borçlarını ve dışa bağımlılığını arttırmıştır.

1980-2000 döneminde, 1994 yılında çok önemli bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Her ne kadar bu kriz kısa bir dönemde atlatıldı görünümünü vermiş olsa da, Türkiye ekonomisi hala bu krizi atlatamamıştır. Acıdır ki, Türkiye bu krizden hiç bir ders çıkarmamış, ileride açıklayacağımız gibi, çok benzer sebeplerden 2001 yılında tekrar çok tahripkar bir krizi yaşamıştır. Bu gün de 1994 ve 2001 yılı krizlerini hazırlayan ortam yaşanmaktadır. Bu nedenle, günümüzdeki ekonomik gelişmeleri doğru yorumlayabilmek için 1994 krizini hazırlayan ortamı, kriz döneminde alınan tedbirleri ve elde edilen sonuçlarını iyi incelemek gerekmektedir.

Önce, enflasyon, faizler, kur ve ücret artışları arasındaki dengelerin bozulmasının kriz ortamını nasıl oluşturduğunu kısaca açıklayalım. Kur çıpasına dayalı enflasyonla mücadele programlarında kur artışları frenlenerek, ithal malların ülke içindeki fiyatlarının düşürülmesi hedeflenir. Buna ithalatın "terbiye edici etkisi" denir. Ancak, döviz kurlarının enflasyonun altında artması ülke parasının değerini arttırır. Dövizin ucuzlayıp ülke parasının pahalılaşması, ithalatı körüklerken, ihracatın cazibesini azaltır. Bu da dış ticaret açıklarının artmasına neden olur. Dış ticaret açıklarının bir kısmı turizm gelirleri ve yurt dışında çalışan Türk işçilerinin yurda yolladıkları dövizlerle kapanır. Fakat turizm gelirleri ve işçilerin ülkeye yolladıkları dövizler açığın kapanmasına yetmediği zaman "cari açık-

⁴⁴ 1988 sonrası Türkiye Ekonomisindeki gelişmelerin ayrıntısı için bakınız: İ. Özer Ertuna. Türkiye Ekonomisinin Kayıp Yılları (1989-2005), Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2005.

lar" ortaya çıkar. Cari açıklar ise dış borçlarla veya sıcak para girişleriyle kapatılır. Bu ara, ülke içinde faizler de yüksek düzeylerde oluşursa, para ile para kazanmak için sıcak para ⁴⁵ ülkeye akar. Ülkeye akan sıcak para bir yandan cari açıkları kapatırken, bir yandan da döviz kurlarının artışını daha da yavaşlatır. Ülkeye gelen sıcak para hem yüksek faizlerden, hem de düşen kurlardan yararlanarak ülkeyi soyacak düzeyde kazanç elde eder. Öbür yandan ülke parası aşırı değerlendirildiğinden, yabancı para üzerinden işçi ücretleri artar; yani yerli iş gücü giderek daha pahalı hale gelir. Bunun sonucu da nihai mal üreticileri, ya imalatlarını yabancı ülkelere kaydırır, ya da kullandıkları ara mallarını ithal eder. Bütün bunlar ekonomide kriz ortamı hazırlar.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, 1988 yılında Türkiye, enflasyonu düşürmeyi hedefleyen bir ekonomi programına yönelmişti. Uygulanan model, "İsrail Modeli" adı altında döviz kur artışlarının yavaşlatılması, yani dövizin çıpa olarak kullanılması modeliydi. Burada bir noktayı işaret etmek yararlı olacaktır. Çıpa uygulamasının başarısı, enflasyonun hızlı düşürülebilmesine bağlıdır. Çıpa uygulanırken enflasyon hızla düşmez ise, yukarıda açıkladığımız, kriz ortamını hazırlama süreci hemen devreye girer. 1994 krizini hazırlayan ortam şu şekilde gelişmiştir:

* 1980-1986 döneminde düşük tutulan ücret artışları, 1988 yılına varıldığında, reel işçilik ücretlerini 1969 senesindekinin altına indirmiştir. 1988 sonrasında, eski kayıpların telafi edilmesi için artan reel ücretler, maliyet artışlarına neden olmuş, enflasyonu frenlemeyi engellemiş ve ucuz işçi avantajına bağlı olan ihracatı yavaşlatmış, ara malı ithalatını cazip hale getirmiştir.

* Döviz kurları artışlarının enflasyonun altında kalması sonucu TL aşırı değer kazanmış, ihracat artışları yavaşlamış, ithalat artışları hızlanmıştır. Bu durum dış ticaret açıklarını arttırmıştır. 1993 sonuna gelindiğinde dış ticaret açıkları 14,1 milyar doları bulmuştur.

* Döviz kurları yavaş artarken faizler yüksek kaldığından kısa vadeli yabancı sermaye (sıcak para) Türkiye'de dolar bazında yüzde 40'lara varan kazançlar elde etmeye ve dış ticaret açıklarını finanse etmeye başlamıştır.

* Oluşan ortamda, yurt dışından borçlanma yurt içinden borçlanmaya kıyasla daha ucuz olduğundan, şirketler yabancı paradan borçlanmışlar, bankalar döviz pozisyonlarını açmışlardır. 1993 sonuna varıldığında, bankaların döviz pozisyonu açıkları 5 milyar doları aşmıştır.

Bu ara 1991 yılında ekonomik koşulların iyi gitmediği ve ekonomide önemli kararlar alınması gereği doğduğu için 1991 yılında hükümet istifa etmiş ve erken

⁴⁵ Kısa vadeli yabancı sermaye, sıcak para diye adlandırılır. Bu tür sermaye ülkeye para ile para kazanmak için girer, Genellikle de borsaya veya devlet kâğıtlarına yatırım yapar.

seçimler yapılmıştır. Erken seçimden sonra kurulan koalisyon hükümeti, koalisyon ve hükümet programında ekonomik sorunları üçlü bir reform paketiyle çözeceğini açıklamıştır. Bu reformlar şunlardır: ⁴⁶

- * Vergi idaresini etkinleştiren, vergi tabanını genişleten bir vergi reformu,
- * Devletin verimli çalışmasına yönelik ve özelleştirmeyi de içeren bir kamu sektörü reformu ve,
- * Ekonomide tasarruf ve yatırımları daha iyi yönlendirecek ve kaynak aktarma maliyetlerini uluslararası standartlara çekecek bir mali sektör reformu.

Bu reformlar, bir taraftan ekonomide verimliliği arttırarak rekabet gücümüzü yükseltecek, diğer yandan kamu sektörü borçlanma gereğini düşürerek faizlerin, kurların ve enflasyonun dengeli olarak düşmesini sağlayacaktı.

Yukarıda sözü edilen reformlardan yalnızca mali sektör reformuna ilişkin olarak Sermaye Piyasası Kanunu değiştirilebilmiştir. Sermaye piyasası kanununun değiştirilmesiyle, gerçekleştirilebilecek reformların çerçevesi hazırlanmıştır. Bu ara mali piyasalara bazı yenilikler de getirilmiştir. Fakat söz konusu üç reform eş-anlı⁴⁷ gerçekleştirilemediğinden, istikrarlı bir ekonominin gerektirdiği gelişmeler sağlanamamıştır. Daha kesin bir ifade ile belirtmek gerekirse, reformlar eş-anlı gerçekleştirilmediğinden, serbest piyasa ekonomilerinde ekonomiyi yönlendirmesi beklenen fiyatlar (ki bunlar enflasyon, faizler, kurlar ve ücretlerdir) arasındaki dengeler kurulamamıştır. 1993 yılında enflasyon yüzde 67.4 dolaylarında olmasına rağmen kurlar yüzde 57.7 dolaylarında artmış; bu nedenle TL'nin yabancı paralara karşı değeri sadece bir yılda yüzde 6,1 artarak o dönem için rekor bir düzeye yükselmiştir. ⁴⁸ 1993 yılında gerçekleşen reel faizler makul kabul edilebilecek bir düzeydedir (yüzde 4,4). Ancak, aynı dönemde kurlar enflasyondan yavaş arttığından yurda EURO olarak gelen sıcak paranın Türkiye'de kazancı (Türkiye'ye maliyeti) yüzde 16,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu maliyet çok yüksek bir maliyettir. 1993 yılında TL'nin aşırı değerlenmesi dış ticaret açıklarını da o güne kadar yaşanan rekor bir düzeye çıkarmıştır. 1992 yılında 8 milyar dolar dolaylarında olan dış ticaret açıkları, 1993 yılında 14,1 milyar dolara yükselmiştir.

Denge bozukluklarına dayalı bütün bu gelişmeler, ülkede riskleri arttırmış, kriz beklentilerini beslemiştir. Öyle ki, 1993 yılı sonuna gelindiğinde yüzde 30 dolaylarında devalüasyon beklentileri artmış, denge bozukluklarının sürdürülemediği görüşü yaygınlaşmıştır. Bütün bunlar sonucunda, 1994 Ocak ayı ortala-

⁴⁶ Bu kitabın yazarı bu reform paketinin hazırlanmasında aktif bir rol üstlenmiştir.

⁴⁷ Reformların eş-anlı yapılması gereği programda vurgulanmaktadır.

⁴⁸ Devlet Planlama Teşkilatı çalışmalarına göre, 1987 yılında 100 kabul edilen reel kur endeksi 1993 yılında 133,8'e yükselmiştir.

rında kriz patlak vermiştir. Krizi ateşleyen kıvılcım, Moody's ve Standard & Pors şirketlerinin Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi olmuştur. Buna ilave olarak, bazı politikacılar dahil, sorumlu kişilerin kriz başlangıcını ilan etmeleri de mali krizin önlenmesini engellemiştir. Krizi doğuran neden önemli değildir. Böyle bir durumda krizi herhangi bir şey başlatabilir.

Kriz dövize hücum şeklinde başlamıştır, Sıcak para, tasarrufçular, ve bankalar kur artışlarından zarar görmemek için dövize hücum etmiştir. Bu durumda Merkez Bankası, döviz satarak piyasaya müdahalesinin sadece döviz borçlularının ve Türkiye'den kaçacak sıcak paranın işine yarayacağı inancıyla, piyasaya müdahale etmemiştir.

Döviz hücum başlayınca hükümet, bankaları da zor durumda bırakmamak için küçük çaplı bir devalüasyon yapmıştır. Hükümetin yaptığı yüzde 10 dolaylarındaki devalüasyon, yüzde 30'lardaki beklentilerin çok altında kaldığından tam ters etki yaratmış, dövize hücumu hızlandırmıştır. Kısa zamanda döviz kurları ikiye üçe katlanmıştır. Burada önemli gördüğümüz birkaç noktayı işaret etmek yararlı olacaktır:

* Yukarıda açıklanan, koalisyon ve hükümet programlarına giren reformlar yapılsaydı krizi doğuran ortam oluşmayacaktı. Muhtemelen ekonominin dengeye kavuşması sağlanacaktı.

* Mali piyasalarda enflasyona dayanıklı araçlar geliştirilerek, döviz tasarruf aracı haline sokulmasaydı ve döviz tevdiat hesapları yerine dövize endekli mevduat hesapları geliştirilerek teşvik edilseydi dolara hücum baskısı çok daha hafifletilebilecekti.

* Kriz doğduğunda %30 devalüasyon yapılarak istikrar paketi hemen devreye konsaydı kriz patlak verdikten kısa bir süre sonra atlatılabilecekti. ⁴⁹

1994 yılında yaşanan kriz, Türkiye ekonomisinin yüzde 6,1 milli gelir kaybetmesine neden olmuştur. Ancak, kimilerine göre kriz 5 Nisan tedbirleriyle çok kısa bir sürede atlatılmıştır. Gerçekten de 5 Nisan tedbirlerinin ardından üç-dört yıl içinde ekonomi tekrar 1980-1993 döneminde yaşadığı yüzde 5'lik milli gelir artış seyrini yakalamıştır. Buna rağmen, 5 Nisan tedbirleri, Türkiye ekonomisine uygulanan şok tedavisidir. Şok tedavisiyle fiyatlar arası dengeler tamamen alt üst edilmiş, bu da ekonomide yeni dengesizliklerin kaynağı olmuştur. Şok tedbirleriyle, yüzde 400 faizli Hazine bonusu ihraç edilmiş kredi faizleri yüzde 900'lere fırlamış, ücretler hemen hemen yarı yarıya düşürülmüştür. Türkiye insana ve teknolojiye yatırım yapılması gerekirken, çağı yakalama imkanlarından uzaklaşmıştır.

⁴⁹ Yüzde 30 devalüasyon yapıp aynı anda bir istikrar paketinin devreye konması, Merkez Bankası'nın ısrarla savunduğu bir tutumdur.

Şimdi de, Türkiye'nin 1980 sonrası elde ettiği ekonomik sonuçları belli başlıklar altında kısaca inceleyelim.

A. Milli Gelir

1980-2000 döneminde Türkiye ekonomisi, her ne kadar ortalama yıllık yüzde 5'lik bir milli gelir artışı seyri yakalamışsa da, istikrarlı bir büyüme sağlayamamıştır. Milli gelirdeki yıllık artışlar önemli dalgalanmalar göstermektedir. 1987 ve 1990 yıllarında milli gelir yüzde 9'un üzerinde bir büyüme göstermiştir. Diğer yıllarda büyüme düşük düzeylerde kalmıştır. 1994 yılında yaşanan kriz nedeniyle Türkiye yüzde 6,1'lik bir milli gelir kaybı yaşamıştır. 1999 yılında da, tekrar yüzde 6,1'lik gelir kaybı yaşanmıştır. 1999 yılında yaşanan bu gelir kaybının temel nedeni 1998 yılında yaşanan Rusya krizi ve 1999 yılında Adapazarı'nda yaşanan deprem felaketidir. 1980-2000 yılları arasında ortalama yıllık milli gelir artışı yüzde 4.3 düzeyinde kalmıştır. Bu artış, Cumhuriyet döneminin ortalama yüzde 5,2 olan yıllık gelir artışının önemli boyutta altındadır. Bu dönemde Türkiye'nin nüfusunun yıllık yüzde 2 dolaylarında arttığını hesaba katarsak, yıllık yüzde 4,3 düzeyindeki milli gelir artışı, kişi başına yüzde 2.3 gelir artışı anlamına gelir. Bu da, Türkiye'nin potansiyeli ile kıyaslandığında, oldukça düşük bir gelir artışıdır.

B. Enflasyon

1980-2000 dönemi enflasyonda, 1994 yılına kadar bir artış trendinin, 1994 yılından sonra ise bir azalış trendinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ancak, bu trendler çok belirgin bir dalgalanmanın yaşandığı trendlerdir.

1980 kriz yılında enflasyon yüzde 90'lara yükselmiş, 1981, 1982 ve 1983 yıllarında tekrar yüzde 26'lara geri çekilebilmiştir. Bundan sonra tekrar enflasyonda artış ve azalış dalgalanmaları yaşanmış ama her defasında dalgalanma daha yüksek bir düzeye taşınmıştır. 1989 yılına varıldığında enflasyon yüzde 75,5'lik bir düzeye ulaşmıştır. Enflasyonun yükü daha fazla dar ve sabit gelirlilerin omzuna yüklendiğinden halk arasındaki huzursuzluk 1989 yılında mahalli seçimlere yansımış, ya da, hükümet bunu böyle değerlendirmiştir. Bunun üzerine, yukarıda belirttiğimiz gibi, hükümet enflasyonla mücadeleyi, Türkiye'nin önemli bir ekonomik hedefi olarak tanımlamıştır. 1990 yılında enflasyon yüzde 57,6 düzeyine çekilebilmiştir. Ancak, enflasyonla mücadele maliyetsiz olmamıştır. Uygulanan politika, kur artışlarının kısıtlanması (kur çıpası) şeklinde olduğundan TL aşırı değer kazanmaya başlamıştır. Bu durum hem dış ticaret açıklarını, hem de sıcak paranın maliyetini arttırmıştır. Olumlu bir tutum, bu dönemde milli geliri arttırma hedefinden de vazgeçilmemiş olmasıdır.

Türkiye'de enflasyon, artma hızını 1994 krizine kadar sürdürmüştür. 1994 krizi enflasyonun rekor düzeye, yüzde 107,2'ye yükselmesine neden olmuştur. 1994

sonrası enflasyonla mücadelenin temel bir amaca dönüştürülmesi sonucu enflasyon bir düşüş trendi yakalamıştır. Fakat, bu amacın gerçekleştirilmesinde de başarı kısıtlı olmuştur. 2000 yılına varıldığında enflasyon sadece yüzde 51,4 düzeyine geri çekilebilmiştir.

C. Dış Ticaret

Küreselleşen dünyada Türkiye'nin bir başarısı dış ticaret hacmini arttırabilmesidir. Ancak, Türkiye burada da önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

1980 yılında Türkiye'nin ihracatı 2 milyar 910 milyon dolar dolaylarındaydı. 1980 sonrasında, ihracat yılda ortalama yüzde 11,9 artarak 2000 yılında 27 milyar 225 milyon dolar düzeyine ulaştı. İhracatın büyümesi oldukça istikrarlı bir tempo içinde gerçekleşti. Burada, ihracatın 1994 kriz yılında da çok önemli bir artış göstermiş olması ilginçtir. Kriz yılında kuruların çok yükselmesi ihracatın artmasına ve iç pazarlar daralırken, ihracatını arttırabilen şirketlerin krizi hafif atlatabilmesine neden olmuştur.

Öbür yandan, ithalat da, yüzde 10 dolaylarında, hızlı bir büyüme trendi yaşamıştır. 1980 yılında 7 milyar 909 milyon dolar olan ithalat 2000 yılına gelindiğinde 54 milyar 503 milyon dolara yükselmiştir. İthalat 1993 yılına kadar istikrarlı bir artış göstermiş, 30 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu durum dış ticaret açıklarının da 1993 yılına kadar hızla artmasına neden olmuştur. 1980 yılında 5 milyar dolar dolaylarında olan dış ticaret açıkları 1993 yılında 14 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dış ticaret açıkları 6,4 milyar dolar cari işlem açıklarına neden olmuş bu da 1994 yılı kriz ortamını hazırlamıştır. 1994 kriz yılında, kuruların çok yükselmesi sonucunda ithalatta önemli, 6 milyar dolar dolaylarında bir düşüş olmuş, 1994 yılında artan ihracat, azalan ithalat nedeniyle dış ticaret açıkları 5 milyar dolara kadar (1980 düzeyi) daralmıştır. Ancak, krizi izleyen yıllarda tekrar ihracat, ithalat ve dış ticaret açıkları hızla artmaya devam etmiştir. 2000 yılının ihracatı, 28 milyar dolar, ithalatı 55 milyar dolar ve dış ticaret açığı 27 milyar dolar dolaylarına yükselmiştir. Görüldüğü gibi dış ticaret açıkları da hızlı bir artış göstermiştir. Bu yüksek dış ticaret açıkları, 2000 yılında 10 milyar dolara yaklaşan cari işlem açıkları ile sonuçlanmış ve 2001 yılı krizinin zeminini hazırlamıştır.

Türkiye 1984-1989 döneminde ekonomisini dünya ile bütünleştirebilmek, ihracatını arttırabilmek için döviz pahalı, TL değerini düşük tutmuştur. Pahalılaşan döviz ihracatı teşvik etmiş, ithalatı ise kısmen frenlemiştir. Ancak, dövizin pahalı tutulmasının enflasyonun kontrol altına alınmasını engellediği de savunulmuştur. Bu görüşe göre, dövizin pahalılaştırılması sanayi için ithal ettiği ara mallarını da pahalılaştırmakta ve maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Türkiye'de bu görüş hakim olmuş, enflasyonu kontrol altına alma amacı önem kazan-

diğında pahalı döviz siyaseti terk edilmiştir. Böylece, 1989 ve sonrasında TL hızla değer kazanmaya başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı reel kur endekslerine göre, 1987 yılında 100 olarak kabul edilen TL değeri, 1993 yılında 134 düzeyine ulaşınca dış ticaret açıkları 14 milyar doları bulmuş, cari açık 6.4 milyar dolara yükselmiş, bu durum 1994 krizini doğurmuştur. Kriz sonrasında TL'nin değeri tekrar 1987 düzeyine inmiş, dış ticaret açıkları da 5 milyar dolar düzeylerine gerilemiştir. 1995 ve sonrası TL tekrar değer kazanmaya başlamış, 2000 yılında TL değeri 152'ye, dış ticaret açıkları 27 milyar dolar düzeylerine, cari açık ise 9,8 milyar dolar düzeylerine yükselerek 2001 krizini hazırlayan nedenlerden biri olmuştur.

D. Devlet Borçları

Türkiye'nin temel ekonomik sorunlarından bir tanesi de devletin aşırı borçlanması ve bu borçların mali yüküdür. Devlet borçlanmalarında reel (enflasyondan arındırılmış) faiz yükü aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir. 1984-2000 yılları arasında devlet borçları yükselen bir trend göstermiştir. 2006 yılı fiyatlarıyla 1984 yılında 51,6 milyar YTL dolaylarında olan iç borçlar, giderek 2000 yılına gelindiğinde, yaklaşık üç misline, 147,6 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde iç borç stokundaki ortalama yıllık artış yüzde 6.7 düzeyindedir. Devletin yeni borçlanmaların önemli bir kısmı faiz ödemelerine gitmiş, fakat kısmen de olsa bütçeyi desteklemiştir. Milli gelir artışları, borç artış hızının altında kaldığından devletin iç borç stokunun milli gelire oranı da, 1984 yılındaki yüzde 21 olan düzeyinden 2000 yılında yüzde 29'luk bir düzeye yükselmiştir.

Devlet borçlarının yükseliş seyri istikrarlı bir seyir değildir. Borçların milli gelire oranı 1990 yılına kadar bir düşme göstermiş, sonraki dönemde hem 1994 krizi nedeniyle, hem de 1993 sonrası milli gelir artışlarının yavaşlaması nedeniyle borçların milli gelire oranı hızla artmıştır.

E. Devlet Borçlanmalarının Faiz Yükü

Türkiye'de 1994 yılına kadar faizler enflasyonun seyrini nispeten yakından izlemiştir. Gerçi, 1982, 1983 ve 1986, 1987 yıllarında reel faizler yüzde 10'un üzerinde, yani taşınamayacak derecede yüksektir. Fakat, diğer yıllarda faizler makul düzeylerde hatta düşük düzeylerde kabul edilebilir. Diğer yıllarda faizler ortalama yüzde 2 dolaylarındadır. 1994 kriz yılında reel faizler eksi yüzde 5,6 olmuştur.

1981-1993 döneminde Türkiye'de reel faizler, her ne kadar yıldan yıla dalgalanma gösteriyorlarsa da genel olarak bir düşme eğilimi içinde olmuştur. Trend olarak bakacak olursak, reel faizler, yüzde 11'lerden, yüzde 3 düzeylerine düşüş göstermiştir. Bir genelleme yapacak olursak, ekonomiler milli gelir artışları düzeylerindeki reel faiz yükünü taşıyabilirler. Türkiye'de bu yıllarda milli gelir ar-

tışları yüzde 5 dolaylarında olduğu için, istikrarsızlık hariç, reel faizlerdeki bu düşüş olumlu bir gelişmedir.

1995-1999 döneminde Türkiye'de reel faizler, hiçbir ekonominin taşıyamayacağı düzeylere yükselmiştir. Bu dönemde reel faizler ortalama, TL bazında 29, Euro bazında yüzde 35 dolaylarındadır. Bu düzeylerdeki faizler hiçbir şekilde açıklanamayacak ve mazur görülemeyecek derecede yüksek faizlerdir.

F. Dış Borçlar

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye sürekli dış ticaret açığı vermekte, bu açıkların turizm ve işçi gelirleri dışında kalan kısmı ise, sıcak para veya dış borçlarla finanse edilmektedir. Türkiye'nin dış borçları hızla artmakta, Türkiye giderek bir borç batağına saplanmaktadır. Türkiye'de dış borçların bu denli artmasının nedeni uygulanan yanlış politikalar. Bir taraftan TL aşırı değerlenip dış ticaret açıkları artarken, Türkiye üretmediklerini tüketirken, bir taraftan da dış borçlanmaya dayalı bir istikrar programı uygulamaktadır.

Türkiye'nin dış borçları çok net bir artış trendi izlemektedir. 20 yıl içinde dış borçlar 15 milyar dolar düzeylerinden yaklaşık 8 misli artarak, 2000 yılında 119 milyar dolar düzeylerine yükselmiştir. Yıllık dış borçların artış temposu yüzde 9,75'tir. Bu dönemde milli gelir ortalama yüzde 4,2 artmıştır. Bu nedenle milli gelire kıyasla çok düşük düzeylerde olan dış borçlar, 2000'lere gelindiğinde milli gelirin yüzde 50'sini aşmıştır. Dış borçların bu yüksek düzeyi Türkiye'nin siyasi tercihlerini dahi kısıtlar duruma gelmiştir.

III. ÖZET VE DEĞERLENDİRME

Türkiye Cumhuriyet döneminde çok önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bugün Türkiye çok yetenekli insan sermayesine, yöneticilere ve teknik kadrolara sahiptir. 1990 sonrası hızla kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeni, Türkiye için çok değerli imkanlar yaratmıştır. Türkiye Doğu, Batı, Güney ve Kuzey eksenlerinde işbirliği ve kalkınmanın katalizörü olabilecek kültür yapısına ve deneyimlere sahiptir.

Türkiye 1980-1989 arasında, yüksek dozlarda vergi iadelerine başvurma, kurları fiyat artışlarının üzerinde arttırma ve işçi ücretlerini düşürme gibi zorlama yöntemlerle de olsa, ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirme yolunda önemli mesafeler kaydetmiştir. Ancak, bu zorlama tedbirler ileride yaşanacak olan istikrarsızlıkların da nedeni olmuştur. Türkiye 1989'dan bu yana enflasyonla ve denge bozukluklarının yarattığı sorunlarla boğuşmaktadır: Vizyonunu kaybeden Türkiye, potansiyelini değerlendirememekte, kendi yarattığı veya yabancıların telkin ettiği sorunlarla uğraşmaktadır. Türkiye öz güvenini kaybetmiş, Avrupa Birliği'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği olmadan ekonomisini rayına koyamayacağına inanmıştır.

21. yüzyılın başında Türkiye, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Kuvâ-yî Milliye ruhu ve kalkınma şevkine muhtaçtır. Türkiye 21. yüzyılda yeni dünya düzeninin oluşmasında çok önemli rol oynayabilir. Yeni dünya düzeninin oluşmasında Türkiye'nin aktif bir rol oynaması sadece bir fırsatı değil aynı zamanda sorumluluğudur. Türkiye 21. yüzyıl için vizyon, hedef ve stratejilerini oluştururken, kendi gücünü ve potansiyellerini kullanarak yeni dünya düzeninin mimarlarından biri olmaya talip olmalıdır. Çünkü Türkiye'nin yeterli kadroları, bilgi birikimi ve iyi geleceklere özlem duyan insanları vardır. Gerekli olan Türkiye'nin seçimini doğru yapması, doğru stratejilere yönelmesidir.

IV. OKUMA PARÇALARI

Bu kısımda, yazarın çeşitli tarihlerde yazdığı, gazete ve dergilerde yayınlanmış olan makaleleri sunulmaktadır. Bu makaleler, yazılış tarihleri de dikkate alındığında bölüm içindeki açıklamalara yeni boyutlar eklemekte ve okuyucuların kendi görüşlerini oluşturmalarına yardımcı olmaktadır.

A. “Çıpa” ekonomiyi krize bağlar ⁵⁰

1980 yılında 24 Ocak kararları alındığında rahmetli Özal'ın doğru bir teşhisi vardı. Türkiye'de ekonomik krizler hep döviz darboğazından kaynaklanıyordu. Askeri darbe veya muhtıralarla sonuçlanan 1960, 1970 ve 1980 ekonomik krizleri enflasyon ortamında kurların sabit tutulması sonucu TL'nin aşırı değer kazanmasından kaynaklanmıştı. Gerçekler bundan biraz daha karmaşık olmakla beraber teşhis tamamen doğrudu. Her defasında ülke 70 sente muhtaç kalmış, ekonomi çıkmaza girmişti.

Yirmidört Ocak tedbirleriyle, döviz kazançlarının arttırılması için ihracat seferberliği başlatılmıştı. Verilen ihracat teşviklerine ek olarak, 1988 yılına kadar döviz kurları hızla arttırılmış, yani, TL'ye %22.7 değer kaybettirilmişti. Bunun meyveleri de görüldü. İhracat patlaması yaşandı. 1989 yılına gelindiğinde, Özal'ın tabiriyle "ülke bir daha döviz sıkıntısına girmeyecek şekilde" sorunlarını atlattı. IMF'de çok memnundu, Türkiye diğer ülkelere örnek gösteriliyordu. Ancak, halledilmemiş bir sorun vardı: 1980'li yıllarda enflasyonla mücadelede başarılı olunamamıştı. Bunun temel nedeni, çok hızlandırılmış alt yapı yatırımları ve bu nedenle aşırı borçlanma idi. 1989 sonrası hükümetler enflasyonun nedenlerini ortadan kaldırmadan, kolay yoldan enflasyonu kontrol altına alma yollarını aramaya başladı. Ve, bulduğunu da sandı. İsrail'de başarı ile uygulanan "çıpa" yöntemi Türkiye'nin de sorunlarına deva olabilirdi. Türkiye'de de, İsrail'de olduğu gibi ekonominin kur çıpasına bağlanmasına karar verildi. Bu, zor

⁵⁰ Özer ERTUNA, *Radikal Gazetesi*, 28 Ekim 1996.

sorunlara kolay cevap arama tutumu, Türkiye'de kriz dönemini başlatan temel nedenlerden biri oldu.

"Çıpa" uygulamada inanç şu: Kur artışları enflasyonun altında tutulursa, ithalatın ucuzlaması fiyatların artmasına gem vurabilir. Hem hammadde ithalinin ucuzlamasıyla maliyetler düşecek, hem de ucuz mal ithali piyasayı terbiye edecektir. İnanç budur. Bu inanç, ekonomide faizlerin kolaylıkla düşürülebildiği durumlarda geçerlidir de.

Bu inançla, 1989 ve 1990 yıllarında kur artışları yavaşlatılarak TL'ye %29.6 değer kazandırıldı. Sizin de tahmin edeceğiniz gibi, TL'nin değer kazanması ihracatı yavaşlatıp, ithalatı cazip hale getirdi. 1981-1988 döneminde, yıllık 3 milyar doların altında olan dış ticaret açıkları, 1990 yılında 9.3 milyar dolara, 1993 yılında ise 14 milyar dolara yükseldi.

Bu ara, devlet borçlanmaya devam ettiğinden faizler aşağıya inmedi. Düşük kur ve yüksek faizler ülke dışından gelecek "sıcak para" için çok kazançlı bir ortam yarattı. Yurt dışında para %8 dolaylarında para kazanırken, sıcak paranın Türkiye'de ortalama kazancı 1989'da %18, 1990 da %28 düzeylerine yükseldi. Sıcak para bir taraftan ülkeyi soyarken, diğer yandan da, kriz riskini arttırdı.

Kur artışlarının yavaş, TL faizlerinin yüksek olması ithalatçıların ve bankaların yurt dışından borçlanmalarını da cazip hale getirdi. Bunlar döviz borçlanıp, TL sattılar. Çok para kazandılar, büyük riske girdiler. Krizi bu durum, daha doğrusu yanlış ortamda "çıpa" uygulamak hazırladı. Türkiye'ye hak etmediği bir kriz yaşatıldı.

1994 yılının Ocak ayında kriz patlak verdikten sonra, bankalar batmasın diye devalüasyon düşük tutuldu. Serbest piyasada bu yetmedi. Nisan ayına kadar TL %25 değer kaybetti.

Krizden yeterlice ders alınmadığından, 5 Nisan kararlarıyla tekrar TL'ye değer kazandırılmaya başlandı. Bu ara gümrük birliğine girme sonucu ithalatın cazibesi zaten artmışken, iki yıl içinde TL %34 dolaylarında değer kazandı. Sıcak para tekrar ülkeyi sövmeye, dış ticaret açıkları tekrar rekorlar kırmaya başladı. Enflasyon yavaşlamadı. Kriz beklentileri bertaraf edilemedi. "Çıpa" uygulaması gene gündeme geldi. Bugün geldiğimiz nokta bu.

Türkiye deneyimlerinden ders almalıdır. Ekonominin bir "çıpa"ya bağlanması, ekonomiyi istikrara değil, kriz ortamına bağlamaktır.

Türkiye'nin yapması gereken, enflasyon, kurlar, faizler ve ücretler arasındaki dengeleri kurarak ve kollayarak enflasyonu düşürmesi ve istikrarı sağlamasıdır. Bunun da gereği, işveren, işçi, devlet ve mali kesim arasında bir uzlaşma sağlanması; aynı anda, reform paketinin uygulamaya konmasıdır. Bu paketin içinde modern bir vergi reformu, kamu sektörü reformu ve mali sektör reformu muhakkak bulunacaktır.

B. Galiba "belalarımız" para edecek ⁵¹

Rahmetli Turgut Özal şiddetle özelleştirmeden yanaydı. KİT'ler hemen özelleştirilmeliydi. Hem de "her ne pahasına olursa olsun". Sayın Özal'a göre, Türkiye'nin başına ne dert geldiyse hepsinin müsebbibi KİT'lerdi. Enflasyonun temel nedeni bütçe açıklarıydı. Bütçe açıklarının da nedeni KİT'lerin "kaynak açıklarıydı". KİT'ler Türkiye'nin başına "belâ" idi. Türkiye, bu "belâdan" kurtulmadan hiçbir derdini halledemezdi.

Esasında durum hiçte böyle değildi. Evet, KİT'ler bütçeye yük oluyordu. İki alanda çok kapsamlı yatırımlar yapılıyordu. TEK (Türkiye Elektrik Kurumu) Türkiye'yi aydınlatmaya çalışıyor, PTT ise en hücra köye dahi telefonu götürmeye çalışıyordu. Çünkü, Türkiye bir yandan, çağın nimetlerini halkına taşımaya çalışıyor, bir yandan da, yeni çağa hazırlanıyordu. Biz bir taraftan aydınlanma ve haberleşme alanındaki başarılarımızla övünüyor, bir yandan da, bu yatırımları yapan KİT'leri "kanayan yara" ve "belâ" diye adlandırıyorduk. Gerçekleri halka söyleyemedik. Halka özelleştirme benimsetilmeliydi. Özelleştirme çağdaş bir fırtına gibi eserken, biz bu akımın dışında kalamazdık.

Esasında o yıllarda KİT'leri karalamak kolay da değildi. Çünkü, o yıllarda KİT'ler kâr da ediyordu. O yıllarda, 1987, 1988 ve 1989 yıllarında, İstanbul Sanayi Odasının 500 büyük firması arasına giren KİT'ler, yaklaşık özel sektör kadar satış yapıyor; mallarını ucuza satmalarına rağmen, satış gelirlerinin %20'si kadar milli gelire katkı yapıyor; hatta, %7'ye yakın kâr da ediyordu. Özel sektörün milli gelire katkısı biraz daha az, fakat kârlılığı biraz daha fazla idi (%8-%9 dolaylarında). Tabii bu durumda: "KİT'ler milli gelire katkı yapmıyor." veya "KİTler zarar ediyor." denemezdi. "KİT'ler bütçe açıklarına neden oluyor. O da enflasyonu körüklüyor." dendi. Olayı anlamamızı biraz da güçleştirmek için, kaynak açıkları yerine "kamu sektörü borçlanma gereği", hatta İngilizce adının baş harfleri "PSBR" terimi kullanıldı. Türkiye'nin derdi PSBR'ı düşürmekle halledilirdi. Bunun için de "belâ"dan kurtulmak gerekirdi. Özelleştirme şarttı. Hem de ne pahasına olursa olsun özelleştirme.

Bir şeyi kırk defa söylerseniz herkes inanmış. Hatta kendiniz bile. Bu doğrudurmuş. Türkiye'de hemen hemen herkes inandı. O ara, Türkiye'nin en kârlı kuruluşları, ÇİTOSAN'ın çimento fabrikalarından beş tanesi özelleştirildi. Fabrikaların beşi de tek bir yabancı kuruluşa satıldı. Böylece Türkiye "dünyayı saran moda"dan kopmadığını ispat etti. IMF nezdinde bir kaç puan kazandı.

Ne olduysa 1989'dan sonra oldu. Liberal ekonomi uyguluyorum diye KİT'ler özel sektör bankalarından borçlanmaya yönlendirildi. Hem de inanılmaz dere-

⁵¹ Özer ERTUNA, *Radikal Gazetesi*, 23 Aralık 1996.

cede yüksek faizlerle. Kısa sürede KİT'ler "borç-faiz" sarmalına sokuldu. Faizleri ödemek için borçlanıldı, borçlandıkça faizler arttı. Ve 1991 yılından itibaren, 500 büyük firma içindeki KİT'ler dahi zarar etmeye başladı. Zarar etmelerine rağmen, KİT'ler, eskisinden biraz az olsa da, milli gelire önemli boyutta katkı yapıyordu. Kâr etmek ayrı şeydir, gelir yaratmak ayrı. KİT'ler, işçilerine iş ve ücret sağlıyordu. Fakat, yarattıkları gelir işçi ücretlerini ödemeye yetmiyor, faizler ödenemediğinden birikiyordu. KİT'lerin zarar etmesi, onların "belâ" olarak adlandırılmalarını daha inandırıcı yapıyordu.

1992 yılında Türkiye özelleştirme konusunda bir fırsat yakaladı. "Her ne pahasına özelleştirme" değil, KİT'leri Türkiye'ye kazandırmak için özelleştirme yapılacaktı. Seçilen model de "Özerkleştirme, Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirmeydi". Özelleştirmeyi devlet değil; özerk bir kurum olan TÖYÖK yapacaktı. Biraz da IMF'in etkisiyle, bu fırsat değerlendirilemedi.

1994 yılında büyük umutlarla özelleştirme kanunu çıkarıldı. Tüm yetkilerin Başbakanlıkta toplandığı bir özelleştirme kanunu. Bu kanunun, Türkiye'nin tüm dertlerini çözeceği görünümü yaratıldı. Bu kanunla Türkiye "belâ"dan kurtarılacaktı. Kanun bir coşkuyla karşılandı. Ama özelleştirmeye bir katkısı olmadı.

1995 yılında, bu kadar ihmal edilmiş olmalarına rağmen, 500 büyük firma arasına giren KİT'ler 1 katrilyon, 140 trilyon TL satış gerçekleştirdi; Milli gelire 193 trilyon TL katkıda bulundu; 224 bin kişiye iş yarattı ve 112 trilyon TL maaş ve ücret ödedi. Ve, 42 trilyon TL da bilanço kârı elde etti. ⁵²

Türkiye "doğru" bir özelleştirmeye muhtaç. KİT'lerin ekonomiye kazandırılması, Türkiye'ye rekabet üstünlüğü kazandırılması için muhtaç. Bugün, 1997 yılı bütçesinde 613 trilyon özelleştirme geliri öngörülmüş. KİT'leri satarak bütçe açıklarını kapatacağız. Acaba seneye açıklarımıza ne olacak? Neticede, galiba "belâlarımız" para edecek.

C. Farklı bir senaryo ⁵³

Bugün ibreler iyi yönde. Enflasyon beklentilerine paralel olarak faizler düşüşe geçti. Ekonomide olumlu bir senaryonun gerçekleştiğine inanç kuvvetlendi. Ancak, farklı senaryolara da hazırlıklı olmak gerekir. Strateji oluşturmada fırsatlardan yararlanmak kadar, tehlikelerden korunmak da esastır. Bu nedenle oluşturulan senaryolarda "en iyi"den "en kötü"ye kadar tüm yelpaze taranır. Bugün burada, olasılığı yüksek olduğu için değil, gözden ırak tutulmaması gerektiği için bir senaryo oluşturacağım. Esasında oluşturacağım senaryo son olarak Endonezya'da sergilenmiş bir senaryo.

⁵² İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Eylül 1996, Sayfa 71.

⁵³ Özer Ertuna, *Radikal Gazetesi*, 6 Temmuz 1998.

Önce bir hatırlayalım: 1967'den bu yana Suharto yönetimindeki Endonezya yakın bir tarihe kadar piyasa mekanizması altında çok iyi bir gelişme gösteriyordu. Yoksulluk oranı yüzde 50'lerden yüzde 10'lara düşmüştü. Uluslararası sermaye Endonezya'ya akıyor, mucizeler üzerine mucizeler yaratılıyordu. Temmuz 1997'de Güney Asya'da patlak veren mali kriz Endonezya'yı da vurdu. Endonezya da sıcak paranın kurbanı oldu. Sıcak para diye adlandırılan kısa vadeli uluslararası sermaye, yavaş yavaş bir ülkeye gelirken hissedilir bir ferahlama yaratır. Ama aniden kaçış yaptığında, arkasında bir enkaz bırakır. Ülkede dolara hücum döviz kurlarının hızla yükselmesine, arkasından zorunlu mallar dahil tüm malların fiyatlarının hızla artmasına neden olur. Geçi sıcak para da bundan zarar görür, fakat, esas tahrip olan ülke ekonomisidir. Endonezya'da da böyle olmuş. Sıcak para yüzde 42 dolaylarında kayba uğramış, fakat Endonezya ekonomisi dolar bazında yüzde seksen küçülmüş. Senaryo burada başlıyor. 31 Ekim 1997'de IMF Endonezya'nın "imdadına" koşuyor. Endonezya'ya 10 milyar dolar kredi vermeye karar veriyor. 15 Ocak 1998'de ise Endonezya ile IMF arasında ekonomik reformlarla ilgili bir anlaşma imzalanıyor. Ancak, reformlar uygulanırken fiyatlar artmaya devam ediyor, halk ayaklanıyor, yağmalar oluyor, 1200 kişi çıkan olaylarda hayatını kaybediyor, Çin asıllı iş adamları ülkeyi terk etmeye başlıyor. Neticede Suharto başkanlıktan ayrılmak zorunda kalıyor. Sahnede olanlar bunlar.

Sahne arkasında olanlar hakkında, geçen haftalarda Boğaziçi Üniversitesi'ni ziyaret eden, Nobel Ödülü sahibi Merton Miller'i dinleyelim. Merton Miller, Endonezya'da enflasyonu durdurmak için "para kurulu" kurulmasını öneriyor. Suharto bu öneriyi benimsiyor. IMF buna şiddetle karşı çıkıyor. Endonezya'ya açtığı kredilerin ödemelerini durduruyor. Profesör Miller'in deyişiyle: "IMF para kurulunun başarısız olacağından değil, başarılı olacağından korkuyor." Çünkü Amerika, Suharto'dan kurtulma fırsatını kaçırmak istemiyor. Ve de, Amerika başarılı oluyor. Endonezya'nın durumu ağır.

Türkiye 26 Haziran'da IMF ile anlaşmaya vardı. IMF borç vermeyecek, fakat ekonomimizi "yakın izlemeye alacak". IMF her üç ayda bir Türkiye'ye gelerek ekonomiyi inceleyecek ve sonuçları uluslararası kamuoyuna duyuracak. Bugün bildiğimiz bu kadar. Ayrıntılar ileride açıklanacak veya açıklanmayacak. İddia şu: Bu anlaşma IMF'den "yeşil ışık" anlamına geliyor. Yeşil ışığı gören uluslararası sermaye Türkiye'ye akacak, kısa vadeli ferahlama olacak. Belki de yeni bir seçime kadar. Ama sonra, daha sonra ne olacak? Sıcak para bir şekilde ürkütülürse ne olacak? Türkiye'nin uluslararası sorunları böyle bir ürkütmeyi gerektirebilir. Evet ters bir senaryo bu. Ancak, böyle ters senaryoların hesaba katılması gerekir.

D. Yabancı Sermaye ⁵⁴

Ekonomi bilim dalı, toplumların üretim ve paylaşım sorunlarını çözmek için kavramlar, kurallar ve teoriler geliştirir. Fakat, çözümler "tercihler"e bağlıdır. Tercihlerin ise sizin tercihleriniz olması gerekir. Ekonomi bilim dalı, sizin tercihlerinize karışmaz. Fakat, bazı çıkar grupları, kendi tercihlerini, ekonomi bilim dalının gerçekleştirmiş gibi sunar. Bu oyuna gelmemeniz için ekonomik olayları iyi sorgulamanız, önerilen çözümleri iyi değerlendirmeniz gerekir. Ben bu yazımda, seçim döneminde tehlike yaratabileceğine inandığım "sıcak para" olayını değerlendirmenize sunmak istiyorum.

Her ülke, kalkınmış olanlar da dahil, uluslararası (yabancı) sermayeye kapılarını açar. Bütünleşen dünyada buna gerek de vardır. Yabancı sermaye ülkeye iki farklı şekilde girer. Birincisi, yabancı sermaye ülkede yatırım yapar. Yani, yabancı sermaye kendi tesislerini kurarak, bazen de yerli sermaye ile işbirliği yaparak mal üretir veya malını pazarlar. Bu tür sermayeyi ülke çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanmak dikkat ister, fakat oldukça kolaydır. Bu tür sermaye, genellikle istihdam yaratır, iş sahaları açar, yönetim, pazarlama ve üretim teknolojisi getirir, bazen de, dış pazarlara girme imkanı yaratır. Bu tür yabancı sermaye yatırımları, yerli şirketlerle ne derece dengeli bir işbirliği yapar ise, ülkenin kazançlarını korumak o kadar kolaylaşır.

Uluslararası sermayenin ülkeye girişinin ikinci şekline "kısa vadeli yabancı sermaye" hareketi, güncel dilde ise "sıcak para" denir. Sıcak para ülkeye kısa vadede "para ile para kazanmak" için gelir. Devlet tahvili ve hazine bonolarına, ya da menkul kıymet borsalarına para yatırır. Amacı kısa sürede yüksek kazanç sağlamaktır. Bu nedenle de ülkeden ülkeye dolaşır. Sıcak para doğrudan doğruya üretimi arttırmaz, istihdam yaratmaz, teknoloji getirmez; fakat para kazanır. Sıcak para gelip Türk parasına döndükçe ülkede döviz ucuzlar. Döviz ucuzladığından üreticiler yerli ara malı yerine ithal ara malı kullanmaya başlar, tüketiciler yerli mal yerine ithal malına yönelir. Türk Lirası nispeten pahalılaştığından ihracat zorlanmaya başlar. Dış ticaret açıkları artar. Sıcak para olarak gelen döviz bu açıkları kapattığından sorun hissedilmez. Bu ara, Merkez Bankası dövizin daha da ucuzlamaması için piyasadan döviz almaya mecbur olur; döviz rezervleri artar. Piyasaya giren para iç talebi de destekler. Bütün bu gelişmeler ülkede bir bahar havası yaratır. Sıcak para girişleri devam ettikçe de tatlı bahar devam eder. Fakat bu hep böyle gitmez. Bir kriz durumunda döviz kurları çok hızla artacağından, sıcak paranın kaybetme korkusu başlar. Sıcak para için risk giderek arttığından, ülkedeki yüksek faizler sıcak paranın riskini karşılamama-

⁵⁴ Özer Ertuna, *Radikal Gazetesi*, 27 Temmuz 1998.

ya başlar. Bütün bu gelişmeler, 1994 Türkiye'sinde, 1997 Güney Doğu Asya'sında, 1998 Rusya'sında olduğu gibi krizle sonuçlanır.

İstanbul Menkul Kıymet Borsası'nda işlem gören senetlerin yarısı sıcak para diye adlandırılan yabancı yatırımcıların elindedir. Geçen yıl IMKB sıcak paraya dolar bazında yüzde 120 kazandırmıştır. Sıcak para devlet kağıtlarından halen yüzde 25 kazanmaktadır.

Türkiye bir seçim dönemine girmiştir. Hükümet seçime kadar sıcak paranın tatlı bahar havasından yararlanmak isteyebilir. Böyle bir tutum Türkiye'ye çok zarar verebilir.

E. Canberra toplantısı: Çin 55

Canberra toplantısında üzerinde durulan önemli noktalardan biri, Çin mucizeydi. 1997 ve 1998 yıllarında Asya Kaplanları'nın ekonomileri çökerken, Çin'in milli geliri, sırasıyla yüzde 8.8 ve yüzde 7.8 oranlarında artmıştı. Hem de bu iki yıl Çin, bölge ülkelerinin krizi atlatalmaları için fedakarlık da yapmıştı. Kriz yaşarken tüm Asya Kaplanları devalüasyon yapmış, rekabet güçlerini arttırmış, fakat Çin, devalüasyon yapmayarak Asya Kaplanları'nı desteklemişti. Bu özveriye rağmen, Çin'in dış ticaret fazlası 1997 yılında 40 milyar dolar, 1998 yılında ise 44 milyar dolar dolaylarındaydı.

Çarpıcı olan, aynı dönemde ekonomilerini liberalleştirme hamlesine giren Rusya ve Çin'in karşılaştırılmasıydı. 1989 yılından bu yana popüler IMF reçetelerini uygulayan, bu tür danışmanlar kullanan Rusya'nın milli geliri yarı yarıya düşmüş; kendi yolunu kendi çizen, kontrollü bir liberalleşme ve özelleştirme uygulayan Çin, milli gelirini ikiye katlamıştı. Çin, bir zamanlar yüksek düzeylerde olan enflasyonunu düşürmeyi, ekonomisini küçülterek değil, kalkınmasını hızlandırarak sağlamıştı. Bu hamlenin mimarı, 1998 yılında Başbakan olan Zhu Rongji idi.

1993 yılında, Zhu Rongji ekonomiden sorumlu devlet konseyi üyesi olduğunda, enflasyonu kontrol altına almak için bir istikrar programı hazırlanmış. Bu programın hedefi büyümeyi yavaşlatmadan enflasyonu kontrol altına almak olarak tanımlanmış. Şok tedavileri değil, yumuşak-iniş siyaseti uygulanarak 1994 yılında yüzde 20'nin üzerinde olan enflasyon, 1997 yılında yüzde 1'in altına indirilmiş. 1998 yılında negatif yüzde 2.6 enflasyon yaşanmış, yani genel fiyatlar yüzde 2.6 düşmüş. Bu yıl da fiyat düşüşlerinin yüzde 3.2 olması bekleniyor. Zhu Rongji, Asya krizinin yöreyi kasıp kavurduğu 1998 yılında başbakan olunca, ekonomiyi canlandırmayı hedef almış. Uygulanan programın ana hatları da şöyle özetlenebilir: Üç yıl içinde, iktisadi devlet teşebbüslerinin verimini arttır-

55 Özer Ertuna, Radikal Gazetesi, 2 Ağustos 1999.

mak, banka sistemini yeniden yapılandırmak, bölge ülkelerinin krizden kurtulması için "yen" in değerini sabit tutmak, bürokrasiyi azaltmak, 1998-2000 yılları arasında 750 milyar dolar kamu yatırımı yapmak ve konut reformunu gerçekleştirmek.

Çin'in ekonomik programlarının arkasında yatan hedef istihdamın ve milli gelirin artırılması. Yapılan hesaplara göre her yıl ekonomiye giren yeni iş gücüne istihdam yaratabilmek için, Çin'in her yıl yüzde 4.5 büyümesi gerekiyor. Buna, kamu kuruluşlarında yapılacak reformlar sonucunda işsiz kalacaklar için yaratılacak imkanlar da eklendiğinde, Çin'in yılda yüzde 8 dolaylarında büyümesi gerektiği hesaplanıyor. Sanayide kapasite fazlası bulunduğu için, bunun mümkün olduğuna da inanılıyor.

Çin ekonomisinin en zayıf yanı, banka sisteminde batık kredilerin boyutunun milli gelirin yüzde 20'si dolaylarına yükselmiş olması. Ama, yetkililer, bankaları bir süre daha rekabet dışı tutarak ve banka reformu yaparak bunu halledeceklerine inanıyorlar.

Çin'den alınacak çok ders var. Türkiye'de, "Enflasyonu kontrol altına almak için büyümeyi kısmak gerekli.", "İstikrar için istihdamdan ve milli gelirden fedakarlık gerekli." gibi çok basit varsayımlara dayalı formülleri savunanlar var. Çin sorunlarını istihdamı arttırarak, milli gelirini arttırarak çözmeye çalışıyor, çözüyor da.

Ama, Çin'in de derdi yok mu? Var. Hem de çok. Standard and Poor, geçenlerde, Çin'in kredi notunu düşürmüştü. Büyük bir ihtimalle Çin bundan etkilenmeyecek. Çünkü sermaye hareketleri kontrol altında. Ama, uluslararası kuruluşların Çin'i rahat bırakmayacağı anlaşılıyor. Bir zamanlar Asya Kaplanları dikkat çekiyordu, 1997'den bu yana Asya Kaplanları'nın başına yeterli derecede çorap örüldü. Şimdi ise Çin dikkatleri üzerine çekiyor.

F. Türkiye'nin hak etmediği kriz ⁵⁶

Türkiye 1993 sonbaharında ekonomik gelişmeleri doğru değerlendiremedi. İthalat, ihracattan daha fazla artıyor, Türkiye ürettiğinden fazlasını tüketiyordu. Bu durumda pembe tablolar çizmek çok kolaydı. Türkiye de onu yaptı: Gerekli tedbirler alınmadı. Bu nedenle de Türkiye'ye hak etmediği bir kriz yaşatıldı.

1993 yılı sonbaharında ekonomik konulardan sorumlu Başbakan Başdanışmanı olarak görev yapıyordum. Türkiye'ye kriz yaşatılmaması için çok çaba gösterdim. Bizi dinlemiyorlar, belki de bir Dünya Bankası uzmanını dinlerler dedim. O zamanki Başbakanımız Tansu Çiller'den, Dünya Bankası Hindistan Masası Şefi Oktay Yenal'ı inceleme yapmak için Türkiye'ye davet etmesini istedim.

⁵⁶ Özer Ertuna, Radikal Gazetesi, 29 Mayıs 2000.

Beni kırmadı. Sayın Yenal'ı davet ettik. Sayın Yenal ekonominin durumunu inceledi, bir rapor verdi. Ama o rapor da dinlenmedi. Türkiye'ye hak etmediği bir kriz yaşatılacaktı. Bu nedenle de 15 Aralık 1993 tarihinde istifa etmişim. İstifa etmem de bir şeyi değiştirmede. Bir ay sonra kriz patlak verdi. 1994 yılında milli gelir yüzde 6 azaldı. Pek çok kişi işini kaybetti, acı çekti. Hala da Türkiye'ye hak etmediği bir krizin yaşatıldığına inanıyorum. Söylediğimiz tedbirler alınsaydı, eminim, o kriz yaşanmayacaktı.

Türkiye 1993 sonbaharında bizi dinlemedi. Çünkü her şey çok "pembe" görünüyordu. İthalat, ihracattan daha fazla artıyor, Türkiye ürettiğinden fazlasını tüketiyordu. Dış ticaret açığı 14 milyar doları bulmuştu. Hatta pek çok kişi "pembe" görünümün etkisinde yatırım üstüne yatırım planları yapıyordu. Gelişmeler Türkiye'de yanlış değerlendiriliyordu. Geçen hafta yazımda, paramızın aşırı değerlendirilmesine dikkat çekmeye çalıştım. TL'nin aşırı değer kazanması Türkiye'de "pembe" tablolar çizmek için kullanılabilir. Oysa bu durum Türkiye'ye çok pahalıya patlayabilir. Bugün bu durumu biraz daha açayım.

Biraz geriye gidelim. Dolar 1995 yılından bu yana uluslararası piyasalarda değer kazanıyor. Parasının değerini bir şekilde dolara bağlamış olan ülkelerin paraları da dolarla birlikte değerlendirilmeye başladı. Güneydoğu Asya krizinde olduğu gibi parasını dolara bağlamış ülkeler çok ciddi sorunlarla karşılaştı. Pek çoğu da yaşadığı kriz sonucunda paralarını büyük oranlarda devalüe etmek zorunda kaldı. Şimdi Türkiye'ye bakalım. Bizim enflasyonla mücadele programımız nedeniyle, dolar değer kazanırken bizim paramız da değer kazanmakta. Güneydoğu Asya Krizi ve arkasından Rusya krizi sırasında Türkiye, özellikle de tekstil sektörü bundan çok çekti. 1982 yılından 1997 yılına kadar Türkiye ihracatını, neredeyse 5 misline katlamışken, 1997'den bu yana ihracat 26 milyar dolar düzeyinde seyrediyor. Yani dolarla birlikte paramızın değerinin arttığı bu dönemde ihracat yerinde sayıyor.

Durum yıl başından bu yana daha da kötüleşti. Benim hesaplarıma göre TL Avrupa Birliği ülkelerinin paralarına kıyasla yüzde 12.6 değer kazanmış vaziyette. Bu durum bizim dış ticaret dengemizi çok kötü etkiler. Türkiye'de ithal malları yüzde 12.6 dolaylarında ucuzlarken ihraç malları aynı oranda pahalılaşta. İhracatta piyasa kazanmak zor, kaybetmek kolaydır. Mart ve Nisan aylarında ne olduğunu henüz bilmiyoruz. Ama, Ocak-Şubat dış ticaret rakamları tehlike çanları çalıyor. İhracat geçen senenin ilk iki ayındaki düzeyde, 4 milyar doların biraz üzerinde. Geçen sene ithalat 5 milyar dolar düzeylerindeki bu yıl 7 milyar doları aşmış. Yani ithalat yüzde 41.6, dış ticaret açığı yüzde 219.6 artmış.

Türkiye bugün yapılanın tam tersini yapmak, ihracat seferberliği başlatmak zorunda. Üretimi arttırıp, ürettiğini ihraç edip, döviz kazanıp iş yaratmak, aş yaratmak ve de kazandığı dövizle dış borç ödemek zorunda. Bunun için ihracat-

çıya kazandığı dövizin hakkını ödemek zorunda. Amerika'da alınan tedbirler nedeniyle doların bir süre daha değer kazanması bekleniyor. Bu durumda dolarla birlikte, Avrupa paralarına karşı TL'nin değerinin artmasına müsaade edersek, Türkiye'ye hak etmediği yeni bir kriz yaşatabiliriz.

